شىنجاڭ ئىسلام تارىخىغا ئائىت

ماتېرىياللار

1-توپلام

88-يىل 1-ئاي

ئىسلام دىنىنىڭ خوتەنگە كىرىشى
ۋە ئىسلامغا قارشى ئۇرۇش

مۇللا نىياز خوتەنى ھىجرىيە 390-يىللار (مىلادى 1000 / 999 - يىلى)
(« تۆت ئىمام زەبىھۇللا تەزكىرىسى » ناملىق شېئىرىي ئەسەردىن تەرجىمە)

شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ جەمئىيىتى، تارىخىنى
تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن تەرجىمە قىلدۇرۇلدى

1959 - يىل ئۆكتەبىر

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى
دىن تەتقىقات ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن باستۇرۇلدى

1988 - يىل يانۋار

ھۆرمەتلىك كىتابخانلار :

مەزكۇر توپلامغا شىنجاڭنىڭ ئىسلام تارىخىغا دائىر يەتتە پارچە تارىخىي ماتېرىيال كىرگۈزۈلدى. بۇ ماتېرىياللاردا، ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرىش جەريانى، مۇناسىۋەتلىك رايونلارنىڭ شۇ دەۋردىكى ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي ئەھۋالى، سۇتۇق بۇغراخان، ئەبۇ نەسىر سامانى، جالالىددىن بۇخارى، تۇغلۇق تۆمۈر قاتارلىق تارىخىي شەخسلەرنىڭ بەزى ئىش پائالىيەتلىرى ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ئەھۋالى، شىنجاڭنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر قانچە ئەللەر بىلەن بولغان سىياسىي، مەدەنىيەت، دىن جەھەتلەردىكى تارىخىي مۇناسىۋەتلىرى بايان قىلىنغان. بۇ بىزنىڭ تەتقىق قىلىشىمىز ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بۇ ماتېرىياللارنىڭ كۆپ قىسمى ئەسلىدە پارسچە، ئەرەبچە ۋە چاغاتاي تىللىرىدا يېزىلغان بولۇپ، بەزىلىرى تەزكىرە - تەرجىمىھال تەرىقىسىدە، بەزىلىرى ھېكايە - رىۋايەت تەرىقىسىدە يېزىلغان؛ بەزىلىرىدە ئاپتورنىڭ ئىسمى يېزىلغان، بەزىلىرىدە شۇ دەۋردىكى شەرق ئەدىپلىرىنىڭ ئادىتى بويىچە، ئاپتورنىڭ ئىسمى يېزىلمىغان.

كەڭ تەتقىقاتچى خادىملار ۋە كىتابخانلىرىمىزنىڭ پايدىلىنىپ بەھرىمەن بولۇشى ئۈچۈن، بۇ ماتېرىياللارنى توپلام قىلىپ بېسىپ چىقتۇق. ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرىشى، ئومۇملىشىشى ۋە دىنىي مەزھەپلەرنىڭ پائالىيەتلىرىگە دائىر تارىخىي ماتېرىياللارنى يەنە داۋاملىق توپلاپ، ئىچكى پايدىلىنىش ماتېرىيالى سۈپىتىدە ئېلان قىلىپ تۇرماقچىمىز. كەڭ تەتقىقاتچى خادىملار ۋە كىتابخانلىرىمىزنىڭ يېقىندىن ياردەمدە بولۇشى ۋە بۇ جەھەتتىكى خىزمىتىمىزگە تەكلىپ، تەنقىدىي پىكىرلەرنى بېرىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمىز.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى
دىن تەتقىقات ئىنستىتۇتى،

1988 - يىل يانۋار

ABDUL CELİL TURAN
Yeni Doğan Mah, Sok. 41
No. 7/4 Tel : 558 40 92
Zeytinburnu - İstanbul

ئىسلام دىنىنىڭ خوتەنگە كىرىشى ۋە ئىسلامغا قارشى ئۇرۇش

كائىنات ۋە ئادەم، جىن، دۇنياۋى ھايات. ئاخىرەتنى يارىتىپ بارلىق ھاياتقا «رىزىق» (ئوزۇق) بەرگۈچى تەڭرىگە ھەمدۇ ـ سانا (تەشەككۈر) بولسۇنكى: ئۇ ــ تەڭرى بىر قەترە (بىر تامچە) سۇ (مەنى) دىن گۆھەردەك (ئەزىز) ئادەم ياراتتى، ئاسمانلارنى تۈۋرۈكسىز، يەرنى يۆلەنچۈكسىز ياراتتى، تەڭرىگە ھەمدۇ ـ تەشەككۈر ئېيتىشتا سۆزلىگۈچىلەرنىڭ تىلى ئاجىزلىق قىلىدۇ. ئۆز مەرھەمىتى بىلەن بىراۋنى ئەزىز قىلسا، قارشىلىق قىلغۇچى يوق. تەڭرىنىڭ باشلىنىشىغا زامان (ۋاقىت) يوق. ئاخىرىسىغا ھەم ھېچ «ئىنتىھا» (ئاخىرلىشىش) يوق، يەنى مەڭگۈدۇر. بارلىق شاھلارنىڭمۇ شاھى تەڭرىدۇر. ئاشكارا ۋە مەخپىي ئىشلاردىن تەڭرى ئاگاھ (ۋاقىپ) بولغۇچى دۇر. تەڭرىنىڭ ئۇلۇغ ۋۇجۇدىغا ۋە قانداقلىقىغا تەپەككۇر يۈرگۈزۈش، مۇنازىرە قىلىش ۋە ئوخشىتىش مۇمكىن ئەمەستۇر. تەڭرىنىڭ تەڭرىلىكى مەڭگۈدۇر. تەڭرىنىڭ ئۇلۇغ پەيغەمبىرى ــ دوستى، بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەۋزىلى، قىيامەت كۈنى شاپائەت قىلغۇچى، بارلىق مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىپتىخارى بولغان مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئەۋلادلىرىغا، سەپداشلىرىغا، دوستلىرىغا ۋە دوستلىرىنىڭ ھەمدوستلىرىغا «دۇرۇت» (رەھمەت) ئېيتقاندىن كېيىن، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ نەۋرىلىرى ھەسەن ۋە ھەسەننىڭ ئەۋلادىدىن بولغان ئىماملار ھەققىدە شۇنداق بايان قىلىمىز.

ئىمام نەسىرىدىن، ئىمام مۆئمىنىدىن، ئىمام زاھىرىدىن، ئىمام قاۋامىددىنلەرنىڭ نەسەب ۋە ئىسىملىرى توغرىسىدا

شۇنداق بىلىش كېرەككى: ئىمام ھۈسەين ھەزرىتى ئەلىنىڭ ئوغلى؛ زەينۇل ئابىدىن ئىمام ھۈسەيىننىڭ ئوغلى؛ زەينۇلئابىدىننىڭ ئوغلى ئىمام مۇھەممەدى باقىر؛ ئىمام مۇھەممەدى باقىرنىڭ ئوغلى ئىمام جەئفىرى سادىق؛ جەئفىرى سادىقنىڭ

ئوغلى ئىمام مۇسا كازىم؛ ئىمام مۇسا كازىمنىڭ ئوغلى ئەلى مۇسارىز؛ ئەلى مۇسارىزنىڭ ئوغلى مۇھەممەت تەقى؛ ئىمام مۇھەممەت تەقىنىڭ ئوغلى ئىمام مۇھەممەت نەقى؛ ئىمام مۇھەممەت نەقىنىڭ ئوغلى ئىمام ئەسكىرى؛ ئىمام ئەسكىرىنىڭ ئوغلى ئىمام قاسىم؛ ئىمام قاسىمنىڭ ئوغلى ئىمام ئەپتەھ؛ ئىمام ئەپتەھنىڭ تۆت ئوغلى بولۇپ، ئۇلار مۇھەممەت پەيغەمبەرگە ئەۋلاددۇر ۋە ئۇلار بارلىق ئادەملەرگە يولباشچىدۇر (يۇقىرىدىكى تۆت ئىمام زەبىھۇللا دېگەنلەر ئىمام ئەپتەھنىڭ ئوغۇللىرىدۇر).

ئىماملار ماۋارا ئۇننەھردىن چىقىپ، يۈسۈپ قادىرخاننى قەشقەرگە قوشۇن بىلەن ئەۋەتىشى، يۈسۈپ قادىرخان قەشقەرگە كېلىپ مەسلىھەتلەشكىنى

بۇلارنىڭ تارىخىي ۋەقەسى توغرىسىدا خەۋەر بەرگۈچى ئاپتور شۇنداق خەۋەر قىلىدۇكى: ئىمام ئەپتەھنىڭ ئوغلى بولغان تۆت ئىمام مادايىنزد [1] دا تۇراتتى. ئۇلار بىلەن ئەمىرلەر، ئەسكەرلەر بىللە ئىدى. مەسلىھەت قىلىشىپ، تۆت ئىمام ئىسلام دىنىنىڭ ئاجىزلىقىنى ۋە دىننى كۈچەيتىش ئۈچۈن جەڭ قىلىشنى نىشانلاپ، ئاتاقلىق قەھرىمان يۈسۈپ قادىرخاننىڭ ئىلتىماسى بويىچە، قەشقەرگە يۈسۈپ قادىرخاننى ئەۋەتمەكچى بولۇشتى. يۈسۈپ قادىرخان:- ئەي شاھلىرىم، قەشقەر خەلقى كاپىر ئىكەن. مۇسۇلمانلارغا كاپىرلار باشلىق ئىكەن، ھەر بىرىڭىزلەرنىڭ دەۋرىدە، ئۇ يەرلەر ئىسلام دىنىغا كىرگۈزۈلۈپ دىن راۋاجلانسا - دېدى. شۇنىڭ بىلەن،-دىن ئۈچۈن جەڭ قىلىشنى ئارزۇ قىلغۇچىلار بولسا توپلانسۇن - دەپ ئېلان قىلدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن، دىن ئۈچۈن جەڭ قىلىشقا 40،000 (قىرىق مىڭ) كىشىلىك قوشۇن تەييارلىنىپ، قەشقەرگە قاراپ يۈرۈش قىلدى. يوللارنى بېسىپ ئۆتۈپ قەشقەر يېرىگە يېتىپ كېلىپ، قەلئەگە يېقىن بىر جايغا چېدىر قۇردى. يۈسۈپ قادىرخان قەشقەر ئاھالىسىگە قارىتا:- بىزگە تۆت ئىمام بۇيرۇق قىلدى، سىزلەر ئىسلام دىنىغا كىرىشىڭىزلەر كېرەك، ئەگەر قوبۇل قىلمىساڭلار جاھىللىق بىلەن ئۆز - ئۆزەڭلەرگە زۇلۇم قىلغان بولۇرسىزلەر، قانلىرىڭىز ئېرىقتىكى سۇدەك ئاققۇزۇلۇپ، باشلىرىڭىز ساي تېشىدەك كېسىپ تاشلىنىدۇ، مال - مۈلۈكىڭىزلەرنى ۋەيران قىلىمىزلەر، دېگەن مەزمۇندا بىر مەكتۇپ يازدى. يۈسۈپ قادىرخاننىڭ بۇ مەكتۇپى قەشقەر ئاھالىسىگە يېتىپ كەلگەچ، ئوقۇپ ۋاقىپ بولۇپ مەسلىھەت قىلىشتى. مەسلىھەتتىن كېيىن:- ئەگەر بىزنى ئىسلام دىنىغا چاقىرغۇچىلار پەيغەمبەرنىڭ ئەۋلادى بولسا، ئۇلارنىڭ جامالىنى (يۈزىنى) كۆرۈپ تۇرۇپ ئىمان ئېيتىپ جان پىدا قىلساق- دېگەن جاۋابنى بەردى.

[1] ئىراندىكى مەشھۇر بىر شەھەرنىڭ نامى.

نامە ئېلىپ كەلگۈچى ئەلچى بۇ جاۋابنى يۈسۈپ قادىرخان غازىغا يەتكۈزدى. يۈسۈپ قادىرخان مۇنداق دېدى: — قەشقەر خەلقى بۇ سۆزنى ئېيتىپ تۇرغاندا، بىز ئۇلار بىلەن جەڭ قىلىشىمىز لازىم ئەمەس، ئىماملارغا بىر نامە ئەۋەتەي — دەپ كاتىپقا بۇيرۇدى. نامە مۇنداق ئىبارىلەر بىلەن يېزىلدى: «سىلەرنىڭ نەزىرىڭلار چۈشسە، چۆللەر كۆللۈككە ئايلىنىدۇ. سىلەرنىڭ سۈپىتىڭلار قۇياشقا ئوخشايدۇ. سىلەر بۇيرۇق قىلىش بىلەن بۇ يەرگە كەلدىم. قانداقلا مۇشەققەت يۈز كەلتۈرسە، دىن يولىدا شەرەپلىك دەپ بىلدىم. ئەلۋەتتە ھەر بىرىڭلارنىڭ قەدىمى يەتسە، بۇ يەرلەردە دىن جارى بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس» دەپ تامانلاپ ماڭدۇردى. خەت ئېلىپ ماڭغۇچى كېچە-كۈندۈزلەپ يول يۈرۈپ، مادايىن شەھرىگە يېتىپ كەلدى. لېكىن ئىماملار بۇ چاغلاردا ئوۋ قىلىپ دەشتلەرنى كېزىپ تاماشا قىلاتتى. خەتچى موللا يۈسۈپ قادىرخاننىڭ نامەسىنى ئىمامغا تاپشۇردى، ئوقۇپ مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ: — قەشقەر خەلقى ئىسلام دىنىغا زار ئىكەن، لېكىن بىزنىڭ بېرىشىمىزغا كۆز تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئەلۋەتتە، بىز دىن ئۈچۈن جەڭ قىلىشقا بارىمىز. ھەر كىم بۇنداق جەڭنى قىلسا، خۇدا ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلسۇن. ھەر كىم بىزنىڭ بۇ سۆزىمىزنى قوبۇل قىلسا، خۇدا ۋە پەيغەمبەر ئۇ كىشىگە مەدەت قىلىدۇ — دەپ ئېلان قىلدى. پىدائىيلار توپلاندى. ئىماملار مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىگە بېرىپ دۇئا قىلىپ، روھىدىن بىشارەت ئالدى. بېرىلگەن بىشارەتتە مۇنداق خەۋەرلەر بار ئىدى: «قەشقەر ئېلىنىپ، ئۇنىڭ ئاھالىسى ئىسلام دىنىغا كىرىدۇ، لېكىن ئىماملار باشلىق نۇرغۇن كىشى شېھىت بولىدۇ.» بۇ بىشارەتنى ئاڭلاپ، پەيغەمبەرنىڭ قەبرىسىنى قانچە قېتىم ئايلىنىپ زىيارەت قىلىپ ئارقىغا قايتىپ خۇشال-خۇرام يۈردى. ئىماملار يۈرۈش قىلىپ، ئەنجان تېغىغا كېلىپ چېدىر بارگاھلىرىنى تىكىپ چۈشتى. ئەسكەرلەرنىڭ سانىنى ئېلىش ئۈچۈن ھەر بىر كىشىگە بىر دانىدىن «نوقۇت» دانىسى تاشلىدى. ئۇ نوقۇت دانىلىرىنى يىغىۋېلىپ تارازىغا سېلىپ ئۆلچەپ كۆردى، توپ-توغرا بىر چارەك چىقتى. دانىلارنى ساناپ كۆرگەندە ئەسكەرلەر سانى 140 مىڭ كىشى ئىكەن. ئىماملار شۇنداق دېدى: «بۇلار بىزنى دەپ شۇنچە جاپا تارتىپتۇ، بەزىلىرى ئۆز ئىختىيارى بىلەن كەلسە، بەزىلىرى قورقىتىش بىلەن قورقۇپ كەلگەن بولۇشى چوقۇم، ھەركىم قايتىشنى ئىختىيار قىلسا قايتسۇن، بېرىشنى ئارزۇ قىلغانلار بارسۇن.» بۇ سۆزلەرنى قوشۇندىكىلەر ئاڭلاپ يىغا-زار قىلىشىپ، ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ: — بىزنىڭ جېنىمىز سىزنىڭ ئالدىڭىزدا پىدا بولسۇن، ئەگەر دۈشمەنگە قارشى تاش ئېتىش كېرەك بولۇپ قالسا، تاش ئورنىدا بىزنىڭ بېشىمىز ئېتىلسا رازىمىز، تىرىكلا بولماق بىللە بولۇمىز. بىزنىڭ تىلىكىمىز — سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا ئۆت-

كەيمىز، قىيامەت كۈنى بوۋىكىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا شەرمەندە بولماسلىق ئۈچۈن، سىزنىڭ ئالدىڭىزدا جان بېرىمىز - دەپ يىغلىشىپ ئېتىقاد بىلدۈرۈپ تۇرغانلىقى بىلىندى. ئىماملار قوشۇندىن مۇنداق ئاۋاز يەنى ئېتىقادنى ئاڭلاپ كۆڭۈللىرى قايناپ، بېشىنى ياللاڭباشتاق قىلىپ، قىبلە تەرەپكە قاراپ قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلدى، قوشۇندىكىلەر قوشۇلۇپ «ئامىن!» دېيىشتى. ھەممە ئۈچۈن ئاللادىن كەچۈرۈم تىلىدى. شۇ كۈنى يۈسۈپ قادىرخان غازىغا نامە يۈرگۈزدى. ئارقىدىنلا ماڭدى. ھەر تەرەپتىن ئاق بايراقلار كۆرۈندى. بايراقلارنىڭ نىشانىسىدىن قارىغاندا، 100 مىڭ ئەرنىڭ بەلگىسى كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن پادىشاھلاردەك تاج كىيىپ، بېلىگە كەمەر باغلىغان ئاتلىق ئىماملار ئالدىن چىقىپ كەلدى. يۈسۈپ قادىرخان غازى ئىماملارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشتى، بىر - بىرىدىن ئەھۋال سوراشتى. يۈسۈپ قادىرخان كۆرۈشۈپ بولۇپ:- ئىماملارنىڭ قالغىنى قەيەردە قالدى؟ دەپ سورىغاندا، ئىمام شاھزادە قاسىم:-ئۇلار ئۇشتا قالدى، مېنى ئالدىن بېرىپ يۈسۈپ قادىرخانغا خەۋەر بەرگىل دەپ ئەۋەتتى - دەپ جاۋاب بەردى. يۈسۈپ قادىرخان كۆپ خۇشال بولدى ۋە ئۇلارنى مېھمان قىلدى. مۇسۇلمانلارنىڭ قائىدىسى بىلەن شادلىق ناغرا - كاناي‌لىرىنى چالدۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇشلۇق شاھ مەنسۇر، ئەخمەت خوجا سەئىد، خوجا ئەزىز قاتارلىقلار يېتىپ كەلدى. بۇلار ھەممىسى ھەربىي كىيىنىش بىلەن كىيىنىپ كەلگەن ئىدى. بۇ كۈنى كەچ بولۇپ قاراڭغۇ چۈشتى. ئەتىسى قۇياش چىقىپ جاھاننى يورۇتتى. ئەنجان تەرەپتىن: سەنجەر كاسانى، سۇلتان ھەيدەر كاسانى، خوجا ئىسمائىل، خوجا يۈسۈپ، خوجا-ياقۇپ، خوجا ھەسەن، خوجا سۇلايمان قاتارلىق كاسانلىقلار يېتىپ كەلدى. يۈسۈپ قادىرخان بۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپ، ئۇلارنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلار كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، 20 بايراق قوشۇن يەنى 20 مىڭ ئەسكەر بىلەن ئىبۇلمۇزەپپەر ۋە سۇلتان قاسىم خارەزمىي، خوجا ئەزدەم، خوجا كۆچەك، خوجا شاھباز قاتارلىق خارەزىملىقلەر يېتىپ كەلدى. يۈسۈپ قادىرخان بۇلارنىڭمۇ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى، قەشقەر خەلقى ھەيران بولۇشۇپ قالدى. ئەتىسى سۇلتان جالالىددىن ۋە سۇلتان سەئىددىن، زىيائىددىن، ئالائىددىن، خوجا شەمسىددىن، سۇلتان ھەسەن زىيائىددىن، خوجا مەھمۇت مۇھەممەدى، تاھىر، خوجا يەھيا، خوجا ئۆمەر ناسىر، خوجا مەنسۇر، خوجا ئابدۇلكەرىم، خوجا ئابدۇلغوپۇر، ئابدۇلرەھىم قاتارلىق باغدادلىقلار يېتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ ھەيۋىتىدىن زېمىن تىترەپ تۇراتتى. بۇنداق كەلگەن ئەسكەر بىلەن قەشقەر تولدى. تېخى ئەسكەرلەرنىڭ پۈتۈن كېلىپ بولغانلىقى بىلىنمەيتتى. قىلىچلار قىلىچقا، نەيزىلەر نەيزىگە ئۇرۇلاتتى. بۇ كۈنى كەچ چۈشۈپ ئارام ئالدى. ئەتىسى 25 مىڭ ئەسكەر بىلەن قورال - ياراق (مىلتىقلار)

بىلەن قوراللىنىپ، تۆت ئىمام يېتىپ كەلدى. يۈسۈپ قادىرخان: — ئەي قەشقەر خەلقى! ئەمدى ھەممىنىڭ شاھى — ئىماملار كەلدى. ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولۇشتىن باشقا چارە يوق، ھەممەڭلار ئالدىغا چىقىڭلار! دەپ ئېلان قىلىپ، ئىماملارنىڭ ئالدىغا چىقتى، ئۇلاردىن ئەھۋال سوراپ كۆرۈشۈپ ئارام ئالدى. قەشقەر خەلقى ئوق-ساداق-لىرىنى بويۇنلىرىغا ئېسىپ، ئىماملارغا تازىم قىلىپ كېلىشتى. ئىماملار ئۇلارغا جاۋاب قايتۇرماستىن تۇرۇپ يۈسۈپ قادىرخاندىن سورىدى: — بۇ خەلقلەر مۇسۇلمانمۇ ۋە ياكى كاپىرمۇ؟ يۈسۈپ قادىرخان: — بۇلار ئىمان ئېيتىشقا كەلدى — دەپ جاۋاب بەردى. ئىماملار يەنە: — بۇلار ئۆز ئىختىيارى بىلەن كەلدىمۇ ياكى قورقۇنچ بىلەن كەلدىمۇ؟ دەپ سورىدى. شۇنىڭدەك خەلقتىن سورىغاندا، ئۇلارمۇ: — بىز ئىمان ئېيتىشقا كەلدۇق دەپ ئېيتىشتى. ئىماملار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قەشقەر ئاھالىسىگە ئىسلام ئىمانىنى ئۆگەتتى، ھەممىسى ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى. تۆت ئىمام قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلدى، ھەممە خەلق قوشۇلۇپ «ئامىن!» دېدى، كاپىرلىقتىن ئەسەر قالماي يوقالدى. ئىماملار قەشقەر ئاھالىسىنى ئىسلام دىنى شەرىپى بىلەن مۇبارەكلىدى، ھەممە خەلق خۇشال بولدى، ھەممە خەلق مېھمانلارنى ئۆز مەيلىچە كۈتۈۋالدى. يۈسۈپ قادىرخان غازى قەشقەر خەلقىگە پادىشاھ بولدى، خەلقلەر ھىمايە قىلىپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

ئەي ئەقىللىق — ھوشيار! بۇ سۆزلەردىن شۇنداق ئاگاھ بولكى، ئىماملار قەشقەردە مەلۇم مۇددەت تۇردى. يۈسۈپ قادىرخان قەشقەر ئاھالىسىگە پادىشاھلىق قىلاتتى. تۆت ئىمام قادىرخانغا ۋەسىيەت قىلىپ: — يۇرتنى ئادالەت بىلەن ئاۋات قىلىڭ. ئەگەر بىز ئۇرۇشتا قۇربان بولساق، جەسىتىمىز تۇزلەڭدە قالمىسۇن، شەرىئەت قىلىچىنى جارى قىلىڭ، بىز ئۈچۈن قەبرە قىلىپ، ۋەخپە مۈلۈكلەرنى بېكىتىپ، شەيخ - جارۇپكەشلەر بەلگىلەپ، نەزىر - نۇزۇرات ئۈچۈن قازان، شەمسى (چىراغ) لەر بەرپا قىلىڭ. مازارلىرىمىزدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن شەيخلەر قويۇڭ. ئۇلار بىزگە دۇئا قىلسۇن... دېدى. يەنە بىر قانچە ۋەسىيەتلەرنى قىلىپ قوشۇن بىلەن قوزغىلىپ يەكەن تەرەپكە قاراپ ماڭدى، يەكەنگە يېتىپ كەلدى. بۇ يەردە بىر نەچچە يۈز ئادەم «يار» (سۇ چىقىندىسى بىلەن ھاسىل بولغان يارلىق) نى كولاپ ئۆي قىلىپ ئولتۇرغان ئىدى. ئۇلار تۆھپە - سوغاتلار تەييارلاپ ئىماملارنىڭ ئالدىغا چىقىپ سالام بەردى. ئىماملار ئۇلارغا ئىمان تەكلىپ قىلدى، ئۇلار قوبۇل قىلىپ مۇسۇلمان بولدى. ئىماملار ئۇلارغا دۇئا قىلىپ: — بۇ يۇرت (يەكەن) خوتەن مۈلكىنىڭ پايتەختى بولسۇن، دەپ خەلق بىلەن خەيرلىشىپ «ماچىن» تەرەپكە (خوتەنگە) قاراپ يۈردى. ئىماملار يولدا كېتىۋېتىپ ئەر - ئاياللاردىن بىر مۇنچە كىشىلەرنى ئۇچراتتى، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئىسلام دىنىغا كىردى، بەزىسى قېچىپ كەتتى. بۇ ئەھۋال خەلق ئىچىدە: «گۇمىدا گۇمان

قالدى، مۇجىلىقلار قاچتى» دېگەن بىر مەسەل بولۇپ قالدى. ئۇلار تامامەن ئىسلام
دىنىغا كىرمەي قالدى. ئالدىنقى ئەسكىرىي قىسىم بىلەن ئىمام مۇھەممەدى شاكىر يۈر-
گەن بولۇپ، جوقتى رەشىت، نوكتى رەشىت ئىسىملىك خوتەنگە پادىشاھلىق قىلىپ
تۇرغان كاپىرلارنىڭ يول ئۈستىدە قويغان قاراۋۇل (پوست) لىرىغا تۇيۇقسىز ئۇچرى-
شىپ ئۇرغۇن ئۇرۇشۇپ . ئاقىۋەت «قۇم راۋات» دېگەن يەردە قۇربان بولدى. لېكىن
ئىسلام ئەسكەرلىرى كاپىرلارنىڭ زور قىسمىنى ھالاك قىلدى. بىر نەچچە كاپىر قۇتۇ-
لۇپ قېچىپ بېرىپ جوقتى رەشىتكە خەۋەر قىلدى، جوقتى رەشىتنىڭ ھۇشى بېشىدىن
قاچتى، دەرھال ھەر تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىپ ئەسكەرلىرىنى تەييارلىتىپ، قەلئەنى
مۇستەھكەم قىلدى. ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈپ تۇراتتى. يولدا بولغان بۇ ئەھۋال
ئارقىدىن كېلىۋاتقان ئىماملارغا ھەم خەۋەر قىلىندى. ئۇلار يۈرۈپ ئىمام مۇھەممەدى
شاكىر شېھىت بولغان قۇم راۋاتقا يېتىپ كەلدى. ئىمام شاكىرنىڭ قىزىل قانغا بۇل-
غىنىپ ياتقان جەسىتىنى كۆرۈپ، ئىماملار ۋە بارلىق ئەسكەرلەر زور تەزىيەت بىلدۈ-
رۈپ، قۇم راۋاتقا دەپنە قىلىپ، ماچىن (خوتەن) تەرەپكە قاراپ يۈرۈش قىلىپ،
ئۇ يەرگە يېتىپ بېرىپ قەلئە ئالدىدا چېدىر تىكىپ چۈشتى. جوقتى رەشىت بۇلارنى
كۆرۈپ ھەيران بولۇپ قاراپ تۇراتتى. ماچىن شەھىرىدە بىر «سېھىر» (جادۇگەر)
كاپىر بار بولۇپ، ئۇ، جوقتى رەشىتنىڭ قېشىغا كىرىپ: - مەن ئىسلام ئەسكىرىگە قار-
شى بىر ئىلاج قىلاي، قەلئەنى جادۇگەرلىك بىلەن كۆزدىن غايىب قىلىپ يوشۇرۇن
قىلاي - دەپ جادۇگەرلىككە شۇغۇللىنىشقا باشلىدى. ئىماملار شەھەرگە ئەلچى كىرگۈ-
زۈشنى بۇيرۇدى: - ئەگەر ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ مۇسۇلمان بولسا، دەخلى قىل-
ماسلىق كېرەك، ئەگەر قوبۇل قىلمىسا، جەڭ قىلىشىمىز كېرەك - دەپ بىر كىشىنى ئەلچى
قىلىپ كىرگۈزدى. ئەلچىگە شۇنداق تاپشۇردى: - بۇ كەلگەنلەر ماۋارا ئۇننەھىردىن
كېلىپتۇ، دىن ئۈچۈن جاپا چېكىپ كەپتۇ، 140 مىڭ ئەسكىرى بار، مەقسىتى
دىن ئۈچۈندۇر، خۇدانى بىر دەپ بىلىپ مۇسۇلمان بولسۇن، ئەگەر قوبۇل قىلمىسا،
ئۆز ئۆزىنى دوزاققا تاشلايدۇ، ئىسلام دىنى بىر گۆھەردۇر، بۇ گۆھەرنىڭ
باھاسىغا يەتمىسە، ئىشىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەقسىتىگە يېتەلمىسە، ئەلۋەتتە ئۇ
دوزاققا كېتىشى چوقۇم. ئەلچى بۇ سۆزلەرنى ئىماملاردىن ئاڭلاپ شەھەرگە قاراپ
ماڭدى. شەھەرگە كىرىپ ئىماملارنىڭ سۆزىنى جوقتى رەشىتكە بىر - بىرلەپ بايان
قىلدى. جوقتى بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قاتتىق قايغۇلاندى، نېمە دەپ جاۋاب بېرىشىنى
بىلمەي، جادۇگەرنىڭ قېشىغا كىردى، ئىماملارنىڭ ئەلچى ئارقىلىق كىرگۈزگەن سۆ-
زىنى سۆزلىدى. بۇ جادۇگەرنىڭ ئىسمى شەمئان ئىدى، ئۇنىڭ قىرىق شاگىرتى بولۇپ،
ھەر بىرى بىر شەيتانغا باراۋەرلىك قىلاتتى. قىرىق شاگىرتى بىلەن شەمئان بىر بولۇپ

جادۇگەرلىك قىلىشقا كىرىشتى. جوقتىنى رەشىت. نوكتىنى رەشىتلەرنىڭ ئاخىرقى قارارى — مۇسۇلمان بولماسلىق ۋە ئۇرۇش قىلىشقا تەييارلىنىش بولدى. ئەلچىگە ھەم شۇنداق جاۋاب بەردى. ئەلچى ئىماملار قېشىغا كېلىپ، بېرىلگەن جاۋابنى بايان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىماملار ئۇرۇشقا ناغرا - كاناي چالدۇرۇپ تەييارلاندى، ئۇرۇش سەپلىرى تۈزۈلدى، ئىماملار قوشۇنى قەلئەگە قاراپ ھۇجۇم باشلىشى بىلەنلا ، شەھەر قەلئەسى كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر قانچە زامان نېمە قىلىشىنى بىلمەي ھەيران بولۇپ تۇردى. بەزى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، قىرىق يىل، بەزىلەر-نىڭ رىۋايىتىچە قىرىق كۈن كۆزدىن يوشۇرۇندى. مۇنداق دېيىش، كاپىرلار بېشىغا قاتتىق كۈن چۈشكەنلىكتىن، بىر كۈن بىر يىلغا تەڭ كۆرۈنگەن، دېگەنلىك بولسا كېرەك. جادۇگەرنىڭ جادۇ قىلىشى بىلەن شەھەر كۆزدىن غايىب بولاتتىمۇ؟ بەلكى بۇ، كاپىرلارنىڭ ئۆز ئۆزىنى قاماقتا ئېلىشىدۇر. مەسىلەن، تۈلكە شىرنى كۆرمەي تۇرۇپ ئۆز - ئۆزىگە ئويۇن - كۈلكە قىلىدۇ، ئەگەر شىرنى كۆرگەندە ئۆزىنى يوشۇر-ماي تۇرالمايدۇ. شۇنىڭدەك ئىماملارنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن ئۇلار قېچىپ يوشۇرۇ-نۇپ كۆردى. لېكىن ئەتىسى ئىسلام لەشكەرلىرى ئاتلىنىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى. شەھەردە نۇرغۇن ئاۋاز ئاڭلاندى، ئۇلار بىر ئادەمنى ئۇچرىتىپ سورىدى، بۇ ئادەم جاۋاب بېرىپ: - نوكتى، جوقتى قاتارلىق مەلئۇنلار ئۆز لەشكەرلىرى بىلەن بۈگۈن كېچە قېچىپ كەتتى، جادۇگەرلەرمۇ قاچتى، ئۇلار تاغ تەرەپكە كېتىشتى، شەھەر ئۆزى يوشۇرۇنغان ئەمەس ئىدى، ماڭا رەھىم قىلىپ ئازاد قىلساڭلار، مەن خەلققە تەشۋىق قىلىپ ئىمام-لار تەرەپكە رىغبەتلەندۈرەي، ئۆزۈمدىكى يامانلىقلارنى يوقىتاي - دېدى. لېكىن ئىسلام ئەسكەرلىرى ئۇ ئادەمنى باغلاپ ئىماملارنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى، ئۇ ئىماملار-نىڭ ئالدىدا ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ مۇسۇلمان بولدى. خوتەن شەھىرىنىڭ ۋە نوكتى، جوقتىلارنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. ئۇ ئادەم جاۋاب بېرىپ: - ئۇلار 12 مىڭ ئەسكەر بىلەن بىللە ئىدى، ئۇلار 12 مىڭ ئەسكەر بىلەن قېچىپ كەتتى، شەھەردە ماڭا ئوخشاش نۇرغۇن ئاجىزلار قالدى، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمان بولۇش - بولماسلىقى ماڭا نامەلۇم - دېدى. ئىماملار: - شەھەرگە ئەلچى كىرسۇن - دەپ بۇيرۇدى. ئىسلام ئەسكىرىدىن غەربىي ئاسىيالىق قەيتۇس ئىسىملىك بىر كىشى ئەلچى بولۇپ، بىر ئادەمنى ئۆزىگە ھەمرا قىلىپ شەھەرگە كىردى. شەھەرگە «خەلخال» باشلىق ئىدى، ئەلچى كىرىپ خەلخال بىلەن سۆزلەشتى، خەلخالنىڭ ھوشى بېشىدىن ئۇچتى. خەلخالنىڭ ئادەملىرىدىن بىر قانچە نادانلار ئەلچى قەيتۇسنى تۇتۇۋېلىشقا ئۇرۇندى، قەيتۇس يېنىدىن قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ يەتتە كىشىنى چېپىپ ئۆلتۈردى، خەلخالنىڭ ئادەم-لىرى كالىدەك قاچاتتى، قەيتۇس شىرغا ئوخشاش قوغلايتتى. بۇ ئەھۋالدىن ئىماملار

خەۋەر تېپىپ:- ئۇشلۇق شاھ قاسىم بىرىپ ياردەم بەرسۇن -دەپ بۇيرۇق قىلدى. شاھ
قاسىم ئادەملىرى بىلەن يېتىپ بېرىپ قەلئەگە ھۇجۇم قىلدى، دەرۋازىنى ئومۇد (چوماق)
بىلەن ئۇرۇپ چاقتى. قەيتۇسنىڭ ئىنىسى مايەدىن 700 كىشى بىلەن بېرىپ ياردەم
بەردى. قاتتىق ئۇرۇش بولدى، ئاتىنىڭ ئوغلىدىن، ئوغلىنىڭ ئاتىدىن خەۋىرى
بولمىدى، قانلار ئېقىشقا باشلىدى، كاپىرلار چىداشلىق بېرەلمەي ئامانلىق تەلەپ
قىلدى. بۇلار ئامانلىق بېرىپ ئىماملارنىڭ ھۇزۇرىغا قايتىپ باردى. مۇسۇلمانلاردىن
بۇ ئۇرۇشتا 200 كىشى شېھىت بولغان ئىدى، كاپىرلاردىن 560 كىشى ئۆلتۈرۈلدى.
خەلخال ئادەملىرى بىلەن قورال ياراقلىرىنى بوينىغا ئېسىپ چىقىپ تەۋبە قىلىپ،
دۈشمەنلىكنى تاشلاپ ئۆتمۈشكە پۇشايمان قىلىپ، ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى. خەل-
خالنى ماچىن (خوتەن) گە پادىشاھ قىلدى. ئەتىسى خوتەن ئەھلى تۆھپىلەر ئېلىپ كېلىپ
كۆرۈشتى. ئۇلار:- ئەي ئىماملار، بىزدە ئۇجاتلىق دەپ بىر خىل ئادەملەر بار، كۆرۈ-
نۈشتە دىنغا ئىقتىدا قىلسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە ئاداۋەت (دۈشمەنلىك) ساقلايدۇ-
دېدى. ئىماملار:- ئەگەر كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلىسا، ھەر ئىككى دۇنيادا «ئۇجاتلار
نىجات تاپماس» دېدى.

جوقتى رەشىت ۋە نوكتى رەشىتلەر قاچقاندىن كېيىن

بۇ ھەققە رىۋايەت قىلغۇچى شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى: جوقتى، نوكتىلار-
نىڭ قاچقانلىقىدىن شەھەر خەلقى خەۋەر يەتكۈزدى. ئىماملار پۈتۈن قوشۇننى
ئۇلارنى قوغلاپ بېرىشقا بۇيرۇدى، كاپىرلارنى تاپقان يەرگە قەدەر قوغلاپ بېرىشنى
كۆرسەتتى، پۈتۈن قوشۇن تاغ ئارىسىغا يۈرۈش قىلدى. ھەر بىر ئەسكەر قولىغا
بىر دانىدىن تاش ئېلىپ ماڭدى، يولدىن ئازماسلىق ئۈچۈن تاشنى تىزىپ تاشلاپ
بەلگە قىلىپ ماڭاتتى، بىر يەرگە كەلگەندە تاشنى يەرگە تاشلىدى، بۇ يەرنىڭ نامى
شۇنىڭدىن باشلاپ «ماقەيە» دەپ ئاتالدى. قوشۇن سېكىرەپ بىر يەرگە كەلگەندە،
ئورۇق بىر تۆگىنى يېتىلىگەن بىر كاپىر ئۇچراشتى. بۇ تۆگە بىر ھەيكەلگە ئوخشاش
ئورۇق بولۇپ، تۇيىقىدىن باشقا يېرى پۈتۈنلەي يېغىر بولۇپ كەتكەن، تېرىلىرى
ئاشلاپ ئەتكەن تېرىدەك بولۇپ كەتكەن، ئاندا - ساندا تۈكلىرى قالغان، ئۈستىگە
ئارتقان يۈك تاغدەك كۆرۈنەتتى، دېمەك، سۆڭەك ۋە تېرىدىن باشقا نەرسە قالمىغان
ۋە يۈكنى كۆتۈرۈشتىن دەرمانسىزلانغانىدى، ھەر قەدەم بېسىپ بىر «بۇھا!» دەپ
ۋاقىرايتتى (يەنى تۆگە ئۆز ھالىغا يىغلايتتى). بۇ كاپىر يۈك ئۈستىگە پۈتىغا كېيە-
دىغان چورۇقنى ئارتقانىدى. ئىماملار:- قەلئەنىڭ ئادەملىرى قەيەردىن سۇ ئىچىدۇ؟

دەپ سورىدى، بۇ ئادەم:- دەريانىڭ ئىچىدىن مىستىن نو قىلىپ شەھەرگە سۇ كىر-
گۈزۈلگەن- دەپ جاۋاب بەردى ۋە- نونىڭ ئاغزىنى ئىزدەپ تېپىپ بېكىتىۋەتسە، سۇ
توختايدۇ- دېدى. بۇ ئادەمنى تەكشۈرۈپ كۆرگەندە، چېچىنى يېقىمدىن چۈشۈرۈپتۇ،
ئېيتقان سۆزىدىن يالغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. دېمەك، بۇ كاپىرنىڭ جاسۇس
ئىكەنلىكى بىلىندى. ھەر بىر كىشى ئۇنىڭغا بىردىن تاش ئاتتى، ئۇ تۆگىسى بىلەن
تاش ئاستىدا قالدى. ھازىر بۇ يول بىلەن ياش قېرى ھەركىم ئۆتسە تاش ئېتىپ
ئۆتۈش رەسمىدۇر. ئىسلام قوشۇنى بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىپ باراتتى. يىراقتىن
بىر قارا كۆرۈندى. ئادەم ئەۋەتىپ توختىتىپ قارىسا، ماچىنلىق (خوتەنلىك) كاپىرلار
ئىكەن. نەتىجىدە توقۇنۇش بولۇپ، كاپىرلار قاچتى، مۇسۇلمانلار قوغلاپ بىر ئېقىنغا
(سۇلۇق سايغا) يەتتى. سۇبويىغا كەلگەنلىكىگە ھەممىسى خۇشال بولدى. بۇيەر
سۇلىرى ئېقىپ تۇرىدىغان، گۈللىرى ئېچىلغان، بۇلبۇللىرى سايرىشىپ تۇرغان، دەرەخ-
لىرى كۆپ، ھاۋالىق بىر جاي ئىدى. ئىسلام ئەسكەرلىرى ئارام ئالغاندىن كېيىن،
كاپىرلارنىڭ يوشۇرۇنغان يېرىنى ئىزلەشكە باشلىدى، ئىزلەپ يۈرۈپ ئاقىۋەت كاپىر-
لارنى تاپتى. كاپىرلار تاغ ئىچىدە تاشتىن سېپىل قىلىپ بىر شەھەر ياساپ، ئۇنىڭ ئىچىگە
چېدىر- بارگاھلىرىنى قۇرۇپ كىرىۋالغانىدى. كاپىرلار بىلەن نۇرغۇن ئۇرۇشلار
قىلدى، كاپىرلار قىستالسا قەلئە ئىچىگە قېچىپ كىرەتتى، چىقىپ يەنە ھۇجۇم ياساپ ئۇرۇ-
شاتتى. قەلئەنى بۇزۇپ كىرىشكە چارە تاپالمىدى. ھەر كىم بىر خىل چارە قىلىشنى
ئېيتتى. ئەڭ ئاخىرى، قەلئەگە كىرىدىغان سۇنى توساپ ئېلىشنى نىشانلاپ، ئىزلەپ
يۈرۈپ قەلئەگە كىرىدىغان ئېغىزنى تېپىپ، يەر ئاستىدىن مىس نو بىلەن سۇ كىرى-
دىغان ئېغىزنى توسىۋالدى. شۇنىڭ بىلەن قەلئەگە كىرىدىغان سۇ توختاپ قالدى،
ئۇرۇشمۇ قىلمىدى. كاپىرلارنىڭ ئەھۋالى قىيىنلاشقانلىقتىن، قەلئەنى تاشلاپ يەنە
بىر تەرەپكە قاچتى. كاپىرلارنىڭ قاچقانلىقىنى بىلگەن ئىسلام ئەسكەرلىرى ۋە ئى-
ماملار مېڭىپ بىر يەرگە كەلدى. بۇ يەر ئىنتايىن خۇش ھاۋا، سۇلۇق، دەرەخزارلىق
يەر بولۇپ، بۇ يەردە پەيغەمبەر ئەۋلادىدىن بولغان ئىمام مەھدى ئاخىر زاماننىڭ
يوشۇرۇنۇپ قالغان جەسىتى (مازىرى) بار ئىدى، ئۇنىڭ روھى بىلەن ئۇچراشتى.
بۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ مېڭىپ، جەئفىرى تەيراننىڭ مازىرى بار يەرگە كەلدى،
ئۇنىڭ روھى بىلەن ئۇچرىشىپ ئەھۋاللاشتى. جەئفىرى تەيران:- مەن ئەربىستاندا
«ئوھۇد» ئۇرۇشىدا شېھىت بولغاندىن كېيىن، ئىسلام بايرىقىنى چىشلەپ ئۇچۇپ
كېلىپ بۇ يەرگە جايلاشقان ئىدىم، چۈنكى پەيغەمبەر: بىر كۈنى قەشقەر يېرىگە مېنىڭ
ئەۋلادىم بارىدۇ، دەپ ئېيتقان ئىدى -دېدى. بۇنىڭ روھىغا دۇئا قىلىپ خوشلىشىپ
قايتتى. قوشۇندىكى كىشىلەر كېلىپ ئىماملارغا خەۋەر بەردى:- كاپىرلارنىڭ قەلئە-

سىدىن ناغرا ـ دۇمباق ئاۋازى چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ نېمە ئاۋاز ئىكەنلىكىنى بايقاش
ئۈچۈن، ياشلاردىن بىر قانچىمىز قەلئەگە كىرىپ باقتۇق. يالغۇزلا دۇمباق ئاۋازى
چىقىپ تۇرىدۇ، لېكىن بىرەر جانلىق ھايات يوق. بىز بۇ ئەھۋالغا ھەيران بولۇپ،
شەھەر ـ قەلئە ئىچىنى يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئاختۇردۇق. نەتىجىدە بىر دانە قوتۇر
مەس تۆگىنىڭ تىزلىنىپ ياتقىنىنى كۆردۇق. ئۇنىڭ قۇيرۇقىغا دۇمباقنى باغلاپ
قويۇپتۇ. دۇمباققا ئۇرۇلىدىغان تاياققا تۆگە قۇيرۇقىنى ئۇرۇش بىلەن تاياق دۇمباق-
قا تېگىپ دۈك ـ دۈك ئاۋاز چىقىدىكەن ـ دېدى. ئىماملار بۇنى ئاڭلاپ، قەلئەدە
ئادەم يوق ۋە قاچقانلىقىنى بىلىپ:ـ قوشۇن ئاتلانسۇن! دەپ بۇيرۇق قىلدى. قوشۇننىڭ
ئالدىدا شاھ قاسىم ئۆز تۇغقانلىرى بىلەن كاپىرلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ماڭدى.
چۈنكى ئۇرۇش قىلىش بۇنىڭ ئالدىدا ئويۇنغا ئوخشاش ئىدى. بۇلار خەۋەرسىز
كېتىپ بارغاندا، بىر بۇلۇڭدا يوشۇرۇنۇپ بۆكتۈرمە قىلىپ ياتقان كاپىرلار تۇيۇقسىزلا
چىقىپ جەڭ قىلىشقا باشلىدى. بۇ ئۇرۇشتا شاھزادە شاھ مەنسۇر شېھىت بولدى.
شاھ قاسىم ئىنىسىنىڭ شېھىت بولغانلىقىنى كۆرۈپ ئاھ تارتىپ يىغلاپ، ئۆز ئىنىسىنىڭ
شېھىت بولغانلىقىنى تەسۋىرلەپ تەزىيەتلەر بىلدۈرۈپ، كاپىرلارغا ھۇجۇم قىلدى،
كاپىرلارنى ئۆلتۈرۈپ باشلىرىنى ساي تېشىدەك ياتقۇزدى، ئەڭ ئاخىرىدا شاھ
قاسىم ھەم شېھىت بولدى. بۇلار بۇنداق ھالەتتە تۇرغاندا، تۆت ئىمام يېتىپ كەلدى،
ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن، شاھ مەنسۇرنى دەپنە قىلدى، قۇرئان ئوقۇپ دۇئا قىلدى،
ئۇنىڭدىن كېيىن شاھ قاسىمنى دەپنە قىلدى، پۈتۈن قوشۇن يىغلاشتى. ئۇلار شۇنداق
دېيىشتى:ـ بىزگە بۇ يەرلەر قىزىل قان كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئىماملار: بىزنىڭمۇ شېھىت
بولۇش ۋاقتىمىز يېقىنلاشقان ئوخشايدۇ ـ دەپ خۇدادىن مەدەت تىلەپ تۇرۇشتى. ئىمام-
لار نامازغا تۇردى. ئەسكەرلەر تاماق تەييارلاشقا مەشغۇل بولۇپ تۇراتتى. بۇ
ئارىلىقتا كاپىرلار ئۇرۇش سەپلىرىنى تۈزەپ تەييارلىنىپ تۇردى. ئاش پىشىپ
ئۈلگۈرسىدى، ئاقىۋەت تاماق يېمەستىن تۇرۇپ ئۇرۇشقا تەييارلاندى. بۇ كۈنى ئەڭ
قاتتىق ئۇرۇش بولۇپ، كاپىرلارنى قىستىدى ۋە كۆپچىلىكىنى ھالاك قىلدى، بىر
قىسمى مەجرۇھ بولدى، كاپىرلار كۆپ ئىدى، مۇسۇلمانلاردىنمۇ نۇرغۇن ئادەم
قۇربان بولدى، ئاقىۋەت ئۇرۇشنى توختىتىش ناغرىسىنى چېلىپ، ھەر ئىككى تەرەپ
فرونتتىن قايتتى. شۇ كۈنى ئىسلام ئەسكەرلىرى ئارىسىغا ئىككى دانە ئىت پەيدا
بولۇپ، سۆڭەكلەرنى غاجىلاپ يۈرەتتى. بۇ ئىتلار چېدىرغا يېقىن كېلىش بىلەن
ئىماملاردىن بىرى قولىغا ئوقيا ئېلىپ ئىتنى ئېتىشقا تەييار بولغاندا، يەنە بىر ئىمام:ـ
ياق، ئاتماڭ! ئىت بولسىمۇ ئارام ئالسۇن ـ دەپ توسۇپ قويدى. بۇ ئىككى ئىت ئەس-
لىدە ئىت شەكلىدە گىرىم قىلغان جاسۇس ئادەملەر ئىدى، بۇ كېچىسى بۇ ئىككى

ئىت شەكىللىك جاسۇس يا (ساداق) لارنىڭ چىللىرى (كىرىچلىرى) نى كېسىپ، قىلىچ-
لارنىڭ غىلاپلىرىنى يەلىمدى. مىلتىقلارنىڭ ئىچىگە (ستوۋولىغا) قۇم تىقىپ قويدى.
ئاتلارنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئۈزەڭگىلىرىنى كېسىپ تاشلىدى. ئەتىسى تاڭ ئېتىشى
بىلەن ئىسلام ئەسكەرلىرى ناماز ئۆتەشكە تەييارلاندى، 170 سەپ بولۇپ قاتارتىزىل-
دى، خوجا ئابدۇللا دېگەن چوڭ ئالىم كىشى نامازغا ئىمام بولدى. كاپىرلار دەل
مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بېسىپ كەلدى. ئىمام بولغان خوجا ئابدۇللانىڭ
خاتىرىگە ھېچ سۈرە (ئايەت) كەلمىدى. سۈرە «بەقەرە» دېگەن ئۇزۇن ئايەتنى
ئوقۇدى، ئىككىنچى رەكەتكە «تاھا» سۈرىسىنى ئوقۇدى. بۇ ئىككى ئۇزۇن ئايەت بىلەن
باشلانغان نامازنى ئۆتەپ تامام بولغىچە، كاپىرلار پۈتۈن مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرۈپ
شېھىت قىلدى. ئىمام ئوڭ تەرىپىگە سالام بەرگىنىدە، ئۈچ يېرىم سەپ ئادەم قالدى،
سولغا سالام بەرگۈچە بىر يېرىم سەپ ئادەم قالدى. ئىماملارنىڭ غەزەبلىرى ئۆرلەپ،
ئاتلىرىغا مىنىپ جەڭ قىلماقچى بولغانىدى، ئوڭ تەرەپتىكى ئۈزەڭگە يوق، قىلىچلار
غىلاپلىرىغا يەلىمەنگەن، يالارنىڭ چىللىسى كېسىلگەن، بۇ ئەھۋالغا پەرىشتىلەر نازارەت
قىلىپ يەر ۋە ئاسمانلار تىترىدى. ئوتقا سۇ ئېلىشقاندەك، قومۇچقا ئوت تۇتاشقاندەك.
يالىڭاچ قالغانلار كىيىمىگە ئۆزىنى ئاتقاندەك. ئاچ قالغانلار تاماققا ئۆزىنى
ئاتقاندەك كىرىشىپ كەتكەن ھالدا ئۇرۇش بولدى. قانلار سۇدەك ئېقىشقا باشلىدى، ئوڭ
قول، سول قولغا ئات يۈگۈرتۈپ ئۇرۇشاتتى. ئۆلۈكلەردىن دۆۋىلەر تىكلەندى. كا-
پىرلار كۆپ قىرىپ تاشلاندى. كاپىرلار چىداشلىق بېرەلمەي قاچتى. شەيخ جالالى-
ددىن باغدادى (باغداتلىق) كاپىرلارنى قوغلاپ باردى، قوغلاپ كېتىۋېتىپ بىر چوڭ-
قۇر يەرگە يېتىپ بارغاندا، بۆكتۈرمە قىلىپ يوشۇرۇنۇپ تۇرغان بىر مۇنچىلىغان
كاپىرلار چىقىپ ھۇجۇم قىلىپ، جالالىددىن باغدادىنى شېھىت قىلدى، قالغان قىسىم
كاپىرلارنى قوغلاپ مەرتلىك كۆرسەتتى. ئىماملار نامازغا تۇرۇپ بىر تال چېچىنى
قولىغا ئېلىپ يەرگە كۆمدى، خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن بۇچاچ دەرھال كۆكلەپ دەرەخ
بولدى. ھازىر، ھاجەتلىك ئادەملەر بۇ يەرگە كېلىپ دەرەختىن بىر تال شاخنى يىرىپ
تەلەپ قىلسا، ھاجىتى ھەل بولىدۇ. ئىماملار ناماز ئۆتەپ تۇرغان يەرگە كاپىرلار
ئىماملارنى «زەيىھە» قىلىپ (بوغۇزلاپ) شېھىت قىلدى، كۈن تۇتۇلۇپ قاراڭغۇ چۈش-
تى. ئاسمان ۋە يەر پىغان (نالە) قىلدى، تاغلاردىن يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. بايا-
ۋاندىكى ياۋايى ھايۋانلارمۇ يىغلىدى. ئىماملار ياش يىگىتلەر بولۇپ، غۇنچە چېغىدا
غازات بولۇپ توزۇپ كەتتى. دېمەك، جوقتى، نوكتىلەر ھەزرىتى ئىماملارنى شېھىت
قىلدى. بايراق تۇتقۇچىغا قەست قىلدى، بايراقچى بايراقنى قاتتىق مۇھاپىزەت قى-
لىپ ھېچبىر كىشىگە بەرمىگەندە، قولىنى كېسىپ تاشلىدى، بايراقنى تىزىغا قىسىۋال-

دى، تىزنى كەسكەندىن كېيىن، بويىنىغا قىستى. بويىنى كېسىپ تاشلىغاندىن كېيىن.
بايراق هاۋاغا ئۆرلەپ كۆزدىن غايىب بولدى. ئۈچ كېچە - كۈندۈز جاھان قاراڭ-
غۇلىشىپ ئاندىن كۈن ئېچىلدى. كاپىرلار ماچىن تەرەپكە ماڭدى. ئىسلام ئەسكەرلىرى-
دىن قىرىق كىشى هايات قالغان بولۇپ، بۇلار كۆپ يىغلاپ، زار قاخشاپ، ئىماملار
ئۈچۈن ھەسرەت چېكىپ. ئاخىرى خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن بۇلار غايىب بولۇپ كەت-
تى. بىر كىشى ئايرىلىپ قېلىپ، تاغ - دەشتلەرنى كېزىپ يۈرۈپ قەشقەرگە كېلىپ،
يۈسۈپ قادىرخانغا خەۋەر يەتكۈزدى. يۈسۈپ قادىرخان بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، يىغلاپ
تەزىيە تۇتۇپ، خوتەن تەرەپكە يۈرۈش قىلدى. خوتەنگە كېلىپ شېھىت بولغان ئىمام-
لارنى كۆرۈپ يىغلاپ ھۇشسىزلىنىپ، قايتا ھۇشىغا كېلىپ، تۆكۈلگەن قانلارنى، كې-
سىلگەن باشلارنى كۆرۈپ ھەيران بولدى. مۇسۇلمانلارنىڭ جەسىتى بىلەن كاپىرلار-
نىڭ جەسىتىنى ئايرىغىلى بولمايتتى، يۈسۈپ قادىرخان خۇداغا مۇناجات قىلىپ دۇئا
قىلغاندىن كېيىن يامغۇر ياغدى، كاپىرلارنىڭ يۈزى تۆۋەن بولدى، مۇسۇلمانلارنىڭ
بېشى قىبلىگە قارىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلارنى پەرق ئېتىپ، شېھىتلەرنى دەپنە
قىلدى. ئىماملارنىڭ جەسەتلىرىگە ساندۇق ياسىتىپ دەپنە قىلدى. مازىرىغا يەر - زېمىن-
لەرنى ۋەخپە قىلىپ، تۇغ - بايراق بېكىتىپ زىننەتلىدى. ئاش پىشۇرۇشقا قازان، شەم-
ئىدانلارنى ئاستى. قەشقەردىن باشلاپ قۇمۇلغىچە قانچە شەھەرلەرنىڭ ئاشلىق ۋە چاھار
پايلىرىنىڭ «دەھيەك» (ئوندىن بىر) نى تۆت ئىمام ئۈچۈن نەزىر قىلدى. قىرىق تۈيلۈك
ئادەمنى بارلىق ئالۋان - سېلىق تۆلەمدىن ئازاد قىلىپ، شەيخلىككە بەلگىلىدى، شۇنىڭ
بىلەن يۈسۈپ قادىرخان غازى قەشقەرگە قايتىپ كەتتى. ھەر يىلى بىر قېتىم كېلىپ، ئىمام-
لار ئۈچۈن نەزىر - نەزۇرەت ئۆتكۈزۈپ دۇئا قىلىپ قايتاتتى. ھەر كىشىنىڭ ھاجىتى
بولسا، ئىماملارنىڭ مازارىغا قوي، كالا سويۇپ نەزىر قىلىپ بىر نەچچە كۈن ياتسا، ھا-
جىتى ھەل بولىدۇ، بەزىبىر ئادەملەر يولنىڭ يىراقلىقىدىن بارالماي قالىدۇ ياكى پىتنە -
پاسات. قالايمىقانچىلىقلار تۈپەيلىدىن كېلەلمەسلىكى مۇمكىن. بۇنداق سەۋەبلىك كېلەل-
مىگەنلەر، ئىخلاس قىلىپ تۆت ئىمامنىڭ ھەققىدە سەدىقە ۋە نەزىر ئۆتكۈزسە، بۇنداقلار
تۆت ئىمامنىڭ شاپائەت قىلىشى بىلەن دۇنيادا بەخت - سائادەت، بايلىق - پاراۋانلىققا
ئېرىشىپ، ئاخىرەتتە (قىيامەت كۈنى) شاپائەت قىلىنىپ. كەچۈرۈم قىلىنىشقا ئىگە بو-
لۇپ، جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ. مەن ئاپتور (نىيازى) ئەڭ گۇناھكار بەندىمەن.
ھېچبىر ياخشى ئەمەلىيەت مەندىن ۋۇجۇتقا كەلمىدى، لايىق ئىبادەت (بەندىچىلىك)
قىلالمىدىم، ماڭا ئوخشاش شەرمەندە ئادەم پۈتۈن ئىنسانلار ئىچىدە يوقتۇر، ئىلاھىم
(خۇدايىم) ھەزرىتى، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى
ئۈچۈن مېنى كەچۈرگىل. مەن «نىيازى» نى ئۆزۈڭنىڭ قۇللۇقىغا قوبۇل قىلغىل.

ئاپتورنىڭ تەرجىمىھالى توغرىسىدا

ئەي ئەقىللىق كىشىلەر، مەن كەمىنە بىر نادان (بىلىمسىز)، غاپىل (تۇيغۇسىز) كىشىمەن، مېنىڭ يېشىم كىچىك، ئۆزۈم بىلىمسىز، كەمچىلىكلىرىم كۆپ ئىدى. تەلۋەتتە، كىچىكلەرنىڭ خاتالىق ئۆتكۈزسە چوڭ كىشىلەر ئەپۇ ئېتىدۇ، ئۆزەمنىڭ قابىلىيىتى بولمىغانلىقتىن، مۇنداق بىر ۋەقەلىكنى شېئىرىيەت بىلەن داستان قىلىش قولۇمدىن كەلمەيتتى. ئانامنىڭ يۇرتى خوتەن، ئاتامنىڭ يۇرتى خوتەننىڭ تاغ يېرىدىن بولۇپ، ئۇلار تۆت ئىمامنىڭ «نىيازى» (بېغىشلىمىسى ۋە نەزىرىسى) قىلىپ، ئېتىمنى «نىياز» دەپ قويۇشقان ئىكەن. دېمەك، مېنىڭ ئانا ۋەتىنىم بولسا خوتەن ئىدى. كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن تۇپرىقىم ھەم شۇدۇر، نەسىل-نەسەبىم خوتەندۇر، تۇرغان يېرىم ھەم شۇ ئىدى. يەتتە پۇشتۇم (يەتتە بوۋام) مۇ خوتەندە جاھانغا كېلىپ، خوتەندە كۆمۈلگەن ئىكەن ۋە شۇ يۇرتتا ئۆز مەقسەتلىرىگە يەتكەن ئىكەن. ئاتام قىرىق ياشقا يەتكەندىمۇ زادى بالىسى يوق ئىكەن. بىر كۈنى ئىماملارنىڭ قەبرىسىگە بېرىپ كېچىسى ئىبادەت قىلىپ تەلەپ قىلىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئانامنىڭ ھامىلىسىگە پەيدا بولۇپ ۋۇجۇتقا كېلىپتىمەن. تۇغۇلغاندا ئاجىز-كىچىك بىر ئوغۇل بولۇپ تۇغۇلغان ئىكەنمەن. ئاتا-ئانىلىرىم خۇداغا شۈكرى قىلىپ تەربىيە قىلىپتۇ، پۈتۈن كۈچى بىلەن مېنى تەربىيىلەشكە كىرىشىپ چوڭ قىلىپتۇ، ئېتىمنى «موللا نىياز» قويۇپ ئىماملارغا نىياز قىلىپتۇ (بېغىشلاپتۇ). تۆت ياش ۋاقتىمدا مەكتەپكە بېرىپتۇ، ئاتام داۋاملىق مەن بىلەن بولاتتى. ئىمان، ئەدەپ-ئەخلاق ئۆگىتەتتى. يېشىم ئالتە-يەتتە ياشقا يەتكەندە، ئاتام ئۆلۈپ كەتتى. بېشىمغا يېتىملىك غەم تېغى بېسىپ چۈشتى، كۆڭلۈمنى يېتىملىك ھەسرەت داغلىرى قاپلىدى. ئانا يوق ھەر يەرگە باراتتىم، كېچە-كۈندۈز يىغلاپ يۈرەتتىم ھەم مەكتەپتە ئوقۇشۇمنى داۋام قىلدۇراتتىم. شۇ ئارىدا پاتلا ساۋادىم چىقىپ، ھەر قانداق بىر سۆز ئالدىمدىن ئۆتۈپ خاتىرەمگە چۈشسە، نەزمە (شېئىر) قىلاتتىم. شېئىرىمنى ئاڭلىغانلار رازىلىق بىلدۈرۈپ ياخشى كۆرەتتى. كۆپلەپ شېئىر يازغانلىقىمدىن، خەلق ماڭا «كىچىك شائىر» دەپ ئات قويدى. خىيالىمدا داۋاملىق بىرەر ئەسەر يارىتىش ھۆكۈم سۈرەتتى. مۇشۇ خىيال بىلەن يۈرۈپ يېشىم 20 گە يەتتى. خۇداغا سېغىنىپ ئىماملارنىڭ مازىرىغا بېرىپ يىغلاپ، ئۆزەمنىڭ تەلىپى ئۈستىدە ئىماملارنىڭ روھىدىن بىشارەت سورايتتىم. چۈشۈمدە بىر ئېگىز تاغنى كۆردۈم، ئۇ تاغقا چۈمۈلىدەك ياماشتىم، تاغقا قاراپ چىقىپ كېتىۋاتاتتىم، بىر ئۇلۇغ سۈپەتلىك كىشى پەيدا بولۇپ:- ئەي ئوغلۇم! غەم قىلما- دەپ قولۇمنى تۇتۇپ تاغ ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى. مەن ئىنتايىن خۇشال بولدۇم، ئاھ چېكىپ ئويغاندىم، شۇندىن باشلاپ شېئىردا تىلىم راۋان (جارى) بولۇشقا باشلىدى. ئىماملار ماڭا مەدەت

بەردى. ماھارىتىم ۋە كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە شېئىر يازدىم. بۇ كىتابتا كەمچىلىك خاتالىقلار كۆرۈلسە ئەپۇ قىلىڭلار، ئەيىبكە بۇيرۇماڭلار. كاۋ (ئەگرى) ماڭىدىغان پەلەك (دەۋر) زىرەكلىك، تەبىئەتلىك كىشىلەرنى خار قىلدى. شائىرلارغا خېرىدار (تەلەپكار) مۇ يوق، شېئىر گۆھىرىنىڭ بازىرى كاساتلاشتى. شېئىرنىڭ قىممىتىنى تونىمىغانلار خارابىگە كۆمۈلگەن مەخپىي خەزىنە (ئالتۇن، جاۋاھىر) لارنىڭ قەدىرىنى بىلمىگەنلەردۇر. بۇنداق ئەھۋال تۈپەيلىدىن بەك مالال بولاتتىم (مەيۈسلىنەتتىم)، ئۆز ئەھۋالىم بىلەن ئاۋارىچىلىق تارتاتتىم، بەزىبىر چاغدا ئاشىق (جەمئىيەتتىن ئۈزۈلگەن كىشىلەر) بىلەن بىللە يۈرەتتىم. بۇ ۋاقىتلىرىمدا ئەلشىر ناۋايىنىڭ خەمسىسى ۋە شېئىرلىرى ماڭا مۇڭداش بولاتتى. ئەلشىر ناۋايىنىڭ بۇ ئەسەرلىرى مېنى سۆخەندان (سۆزچى) قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۆزەمنى ئەلشىرنىڭ نەمەكدانى (تۇز قاچىسى) دىن لەززەت ئالغۇچى ھېسابلىدىم. ھەر قانداق تاماق تۇزسىز بولسا، ئەلۋەتتە تەمى يوق، بەتتام بولىدۇ، تۇزى يوق تاماقتىن قۇمغا ئارىلاشقان قاتتىق تاش ياخشى. دېمەك، مەن ئۆزەمنى ئىماملارغا مەنسۇپ قىلىپ، شۇلارنىڭ مازىرىدا ياتاتتىم، مېنىڭ ئەھۋالىمغا يېتىدىغان بىرمۇكىشى يوق ئىدى، جاھان خەلقى (جەمئىيەتتىكى ئادەملەر) گە ئارىلاشمايتتىم. ئاتا - ئانام، خوتۇن - بالا - چاقام يوق، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم ھەم يوق ئىدى. چۆلدە يىغلاپ يۈردىتتىم، ئۆز - ئۆزەمگە ئۆلپەت ئىدىم. كۆپ ئويلىغاندىن كېيىن، ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرلىشىپ كېتىشىنى، ئەگەردە لوقماندەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسىمۇ، سۇلايمان پەيغەمبەردەك چوڭ پادىشاھ بولسىمۇ، رۇستەمدەك كۈچلۈك پەلۋان بولسىمۇ، ھۆردەك قىزلار خىزمەتكارى، ھەمنەپەسى بولسىمۇ، پۈتۈن پەرىشتىلەر خىزمەت قىلىپ بەرسىمۇ، ئۇنىڭ ئاقىۋەت ئەجەل چاڭگىلىغا چۈشۈشى ۋە ھېچكىشى ئۇنى توسۇپ قېلىشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئويلىدىم. لېكىن ياخشى يادىكار قالدۇرغان كىشىنىڭ ئېتى ئۆچمەسلىكىنى ۋە خەلق ئۇنى ياخشى نام بىلەن ئاتايدىغانلىقىنىمۇ ئويلاپ، ئاددىي بولسىمۇ بۇ شېئىر داستاننى يېزىپ قالدۇردۇم. سۆزلىرىمدە، شېئىرىمدا، خېتىمدە ئەيىب - نۇقسانلار كۆرۈلسە، كەچۈرۈپ دۇئايىڭىزدا ياد ئېتىڭ.

تۆت ئىمامنىڭ خوتەندە ئۇرۇش قىلىپ شېھىت بولغان ۋاقتى تارىخى ھىجرىيىنىڭ 390 - يىلى (مىلادى 990 - يىلى) زۇلھەججە ئېيىنىڭ 10 - كۈنى ئىدى. بۇ كىتاب ھىجرىيىنىڭ 1212 - (مايمۇن) يىلى (مىلادى 1797 - يىلى) ھەمەل پەسلى (مارت) باھار مەۋسىمى جۈمە كۈنى تامام بولدى. يېزىلىشتا بەزى «ئىماملار» دا، بەزى سايباغ يېزىسىدا تۇرۇپ يازدىم.

«ئىماملار» دېگەن بۇ سۆز خەلق ئىچىدە مەشھۇر بولۇپ، ھازىرقى كۈندە تۆت ئىمام دەپنە قىلىنىپ مازار بولغان يەرنىڭ ئىسمى «ئىماملار» دەپ ئاتىلىدۇ. خوتەن ۋىلايەت چىرىيە ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى ئەتراپى تاغلىق بىر رايوندۇر. سايباغ دېگەن يەرمۇ «ئىماملار» رايونىغا تۇتاش بىر رايوندۇر.